

Кіка Галина Юріївна
*студентка 2 курсу магістратури, педагогічного факультету,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Науковий керівник:
Красовська Ольга Олександрівна,
*д.п.н., професор кафедри теорії та методик початкової освіти
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ «МИСТЕЦТВА» У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

В освітньому процесі початкової школи домінує діяльнісний підхід до навчання, виховання і розвитку молодших школярів. Аналіз наукових джерел свідчить, що під поняттям «підхід» вчені розуміють орієнтацію особистості в пізнавальній чи постійно перетворювальній діяльності. Значення діяльнісного підходу визначається тим, що діяльність сприяє становленню людини як особистості, з її культурою, традиціями, поглядами на життєдіяльність.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження дав змогу визначити, що погляди на людину як активну творчу істоту, унікальну цілісність, яка має певний ступінь свободи від зовнішньої детермінації поведінки і можливості впливу на свою долю. На думку науковиці Л. Лук'янова, діяльність – це процес, що вимагає набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах [7]. Сутність діяльнісного підходу в навчанні полягає у зміщенні акцентів із традиційного засвоєння готових знань та умінь, на процес їх отримання в результаті діяльності.

Діяльнісний підхід передбачає не формування системи знань, умінь та навичок, а адаптацію кожного школяра до нових умов, різних ситуацій, особливостей мислення і ціннісних орієнтацій, застосування теоретичних знань на практиці, самоосвіту школярів. На основі теоретичного аналізу наукової літератури зазначено, що поняття діяльнісного підходу придбало широкий сенс та трактується вченими по-різному: діяльнісний підхід як метод трансляції знань (Т. Андрющенко, Є. Полат), прояв активності суб'єкта діяльності (М. Ярошевський); спонукання до мислення (С. Рубінштейн); принцип навчання (Н. Бернштейн); педагогічна умова ефективного здійснення освітнього процесу (Г. Атанов). Діяльнісний метод навчання, як зазначає науковець Г. Атанов, дає можливість залучати молодших школярів до дослідно-пошукової діяльності [1].

Діяльнісний підхід як прояв активності суб'єкта діяльності полягає в цілісному навчанні вчителя і учня, в процесі якого останній проявляє самоактивність. Змінюється і роль педагога: він стає наставником, партнером.

Діяльнісний підхід як педагогічна технологія спрямований на узагальнення способів навчальних дій (засвоєння знань відбувається одночасно із засвоєнням способів дій) школярів через систему взаємопов'язаних проєктних, проблемних, інтерактивних, пошукових, дослідницьких методик. Отже, сутністю його є розвиток особистості на базі засвоєння останньою способів дій, котрі «дають змогу вирішувати ряд практичних або пізнавальних задач, а також виокремлювати нові зв'язки в навколишньому середовищі» [7, с.52].

Сутність діяльнісного підходу науковець Г. Атанов розглядає з трьох позицій [1].

1. Кінцевою метою навчання є формування способу дій.

2. Спосіб дії може бути сформований тільки в результаті активної пізнавальної діяльності навчальної діяльності.

3. Механізмом навчання є не передача знань, а керівництво навчальною діяльністю.

Отже, наші розвідки дозволяють стверджувати, що поняття діяльнісного підходу придбало широкого значення і трактується вченими по-різному: як метод трансляції знань та як прояв активності суб'єкта діяльності; як спонукання до мислення; як принцип навчання; як педагогічна технологія та як педагогічна умова ефективного здійснення освітнього процесу. На основі аналізу базових понять дослідження, нами сформульовано визначення *діяльнісного підходу як інтеграції способів навчальних дій молодших школярів через систему взаємопов'язаних проєктних, проблемних, інтерактивних, пошукових, дослідницьких методик, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи.*

Зважаючи на те, що Державний стандарт початкової освіти зорієнтований на «всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності», навчання ми розглядаємо як провідний вид діяльності молодших школярів [2]. Науковець і дидакт А. Нісімчук розглядає навчальну діяльність як «цілісний двоєдиний процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) та навчально-пізнавальної діяльності учнів (учіння), спрямований на досягнення поставлених навчально-виховних задач» [6].

Мета діяльнісного підходу – формувати вміння, які необхідні для виконання певних дій, усвідомлення того, що знаннями можна опанувати лише в процесі їхнього використання. Як зазначено у Державному стандарті початкової освіти, метою навчальної діяльності є формування системи дій і знань, які забезпечують цю систему [2]. Мета завжди передбачає постановку завдань для її досягнення. Як зазначають науковці І. Бех, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Рибалка, завдання діяльнісного підходу повинні передбачати певні дії, спрямовані на формування компетентностей та бути пов'язаними з реальним життям і спрямовуватися на кінцевий результат [4, с.46]. Науковці О. Савченко, Н. Маліновська зазначають, що для вирішення завдань діяльнісного підходу, педагог повинен розв'язати низку питань, реалізації яких сприяє знання вчителем принципів навчальної діяльності [9].

Як зазначено у Державному стандарті початкової освіти, в процесі навчальної діяльності відбувається розвиток пізнавальних процесів, здібностей і ключових компетентностей, для яких спільними є «такі вміння, як читання з розумінням, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, уміння висловлювати власну думку, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами» [2].

Із аналізу наукових досліджень можна зробити висновок про значення діяльнісного підходу в освітньому процесі початкової школи:

- сприяє розвитку молодших школярів;
- передбачає вплив на формування пошукової активності школярів;
- потребує врахування індивідуальних та вікових особливостей молодших школярів;
- забезпечує можливості вироблення в учнів пізнавальних вмінь, компетенцій саморозвитку і самовиховання;
- вимагає зміну позиції педагога.

Провідними функціями діяльнісного підходу науковці визначають дослідницьку, аналітичну, прогностичну, перетворювальну, унормувальну, конструктивну. Науковці В. Лозова, Г. Сидорук, О. Брежнева, Л. Мар'яненко визначають, що діяльність має складну структуру: мету, завдання, мотив, зміст, дії та операції, умови, оцінку і контроль. Під структурою діяльності науковці розуміють взаємозв'язок між елементами, що складають певну систему, спрямовану на результат.

Діяльнісний підхід у навчанні вимагає, щоб засоби навчання містили мотиваційну, навчальну і розвивальну функції. Мотив тісно пов'язаний з пізнавальним інтересом, що є джерелом активності та самостійності [8, с.112]. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття «інтерес» трактується як форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності.

Мотивація передбачає використання:

- цікавого матеріалу;
- вправ, що передбачають цікавий для учнів процес виконання;
- завдань, що спонукають до пошуку;
- різноманітних форм діяльності.

Розвивальна функція діяльнісного підходу полягає у використанні таких засобів навчання, які спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей, а саме: уміння використовувати мислинцеві операції аналізу, синтезу, порівняння, доведення у різних життєвих ситуаціях.

Навчальна функція вимагає застосування таких методів і форм роботи, які передбачають активну участь молодших школярів у діяльності. До них належать такі методи: інтерактивні; проблемні; евристичні або частковопошукові; продуктивні (проекти).

Навчальна діяльність у початковій школі спрямована на розвиток процесів безпосереднього пізнання навколишнього світу – відчуттів і сприймань.

Молодші школярі 1-2 класів ще не вміють виконувати цілеспрямований аналіз результатів сприймання, вирізняти серед них головне, істотне; їх сприйманню властива виражена емоційність. У процесі навчання сприймання ускладнюється та поглиблюється і набуває в 3-4 класах характеру організованого спостереження.

Структура сприймання змінюється, відбувається виникнення нових особливостей, які свідчать про зростання пізнавальної активності школярів [9, с.12]. Оскільки предметом навчальної діяльності, як зазначають психологи, виступає розвиток розумової активності, інтелектуальних здібностей, то реалізація цих завдань можлива лише за умілої організації з боку педагога. Перш ніж використовувати різні види діяльності, педагог, окрім знань методики та особливостей її застосування, повинен всебічно вивчати можливості молодших школярів, знати індивідуальну характеристику кожного учня.

Звичайно, в умовах класно-урочної системи навчання цього досягти важко, але, на думку О. Савченко, можливо, якщо педагог буде спостерігати за дітьми системно в різних видах діяльності, які висвітлюють дитячу особистість: її мотивацію, витривалість, пам'ять, самоорганізацію, творчу натуру [9, с.45]. Організація діяльності, за Я. Кодлюк, передбачає поєднання таких компонентів, як конструктивний, організаційний, комунікативний [6]. Конструктивний полягає у плануванні навчального процесу; добірї змісту матеріалу відповідно до вікових особливостей та можливостей молодших школярів; визначенні алгоритму дій.

Організаційний компонент передбачає залучення молодших школярів до різних видів і форм діяльності, шляхом використання активних і інтерактивних методів навчання. Комунікативний компонент полягає у застосуванні діалогових форм, методів і прийомів навчання. Винятково важливою умовою реалізації комунікативного компоненту є особистісно орієнтоване спілкування між учителем та учнем, яке ґрунтується на довірі, підтримці навчальних зусиль дітей, на важливості якої наголошував Ш. Амонашвілі. Повноцінне функціонування усіх цих компонентів на уроці у певній системі не може забезпечити якийсь один метод чи засіб навчання, а необхідне їх раціональне поєднання.

Як зазначають науковці Т. Борова, Я. Кодлюк, для реалізації будь-якої діяльності необхідно сформувати у школярів рефлексивні, пошукові, комунікативні уміння і навички [6, с.31]. У державному документі зазначено, що результатами навчальної діяльності «є розвиток пізнавальних процесів, здібностей і ключових компетентностей, для яких спільними є «такі вміння як читання з розумінням, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, уміння висловлювати власну думку, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами» [7].

Діяльнісний підхід має спільний з пізнавальною діяльністю об'єкт – знання та вміння, створені людиною і можливі за умов спеціальної організації.

Як показують чисельні дослідження, саме розумова активність є необхідною умовою процесу освітньої діяльності і супроводжується такими ознаками: інтенсивність, ставлення до діяльності, добросовісність, інтерес, самостійність, усвідомлення завдяки продуктивній активності.

Активність – посилена діяльність, діяльнісний стан. У філософії термін «активність» застосовується, як правило, у тісному зв'язку із тлумаченням поняття «діяльність» [9]. Основними якостями сформованості активності виступають: інтерес, самостійність, усвідомлення способів дій, інтенсивність, ініціативність, наполегливість у досягненні мети, творчість. Процес формування активності й самостійності вимагає спільної діяльності вчителів і учнів. У реалізації діяльнісного підходу розумова активність дітей виступає як складна динамічна система, що має наступні структурні компоненти: емоційний, мотиваційний, (емоційно-мотиваційний); процесуально-операційний (змістовий); контрольно-оцінний (результативний) Вищою формою прояву розумової активності, як зазначає науковець Т. Малихіна, є творча діяльність. Концепція Нової української школи України передбачає, що система освіти повинна забезпечувати розвиток у дітей творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації.

Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури щодо сутності діяльнісного підходу дало змогу схарактеризувати визначення терміну: діяльнісний підхід – це не сукупність окремих технологій чи методичних прийомів, це методична база, яка має свої особливості, на якій базуються різні системи навчання зі своїми методиками і технологіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атанов Г. Обґрунтування та сутність діяльнісного підходу до навчання. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 3. С. 85-94.
2. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 Урядовий кур'єр. 2018. № 38. 43 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав. 2004. 218 с.
4. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
5. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків, 2009. 176 с.
6. Зайчук В. О., Нісімчук А. С., Білан А. Д. Сучасні педагогічні технології : дидактично-інноваційний аспект. Т. 2. Луцьк, 2009. 312 с.
7. Купчак С. Б. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування проєктної технології у професійній діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Рівне : РДГУ. 2023. 247 с.
8. Лук'янова, Л. Б., 2009. Технологія організації проєктної діяльності. *Імідж сучасного педагога*. № 10. 2009. с. 16–21.
9. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.